АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

ХРЕСТ НАД ДНІПРОМ

Історичні оповіді про прийняття віри Христової на Україні

КНЯЗЬ-ПЕРЕМОЖЕЦЬ

Зо славою переможця повертався князь Володимир Святославович з-над Волги, із походу на камських болгар1. Легкими чайками неслися княжі судна Дніпром, білу піну збивали могутні удари весел на його хвилях, грімко неслась бойова пісня плесом ріки.

В Києві — стольному городі — рух і метушня велика. Лунають веселі й радісні оклики.

— Наші, наші вертаються! — гомонить вулицями. Чоловіки, жінки, молодь, дівчата, дітвора — всі

вибігають на вулиці й облягають обабіч дорогу від Боричевого уїзду аж до княжого терему. І здовж несуться оклики:

— Вже причалюють! Вже причалили! А незабаром:

— Вже дружина уставилася, вже рушає!

І справді похід рушив уже. Попереду князь Володимир у золотистому варязькому шоломі, в цвітастій луді , легко накиненій на рамена, а під нею лискучий панцир, положений на синю свиту; на ногах зелені сапоги . Сидить князь Володимир на гарному білому коні; в руці у нього скипетр, жирований самоцвітами, а при боці довгий варязький меч.

Гордо та сміливо споглядають сиві очі князя; відбивається в них радість і вдовілля; довгий білявий вус звисає на долину.

Біля князя їдуть його найближчі старшини: дядько Добриня, тисяцький та Вульфаст, що його кияни звали "Вовчим хвостом", який торік переміг Радимичів. їде біля князя теж старий воєвода Свенельд та інші.

А за ним, рівною твердою ходою, йдуть полки. Зараз за київським полком ведуть колодників . За колодниками їдуть скрипучі теліги5 зо здобиччю. А за ними знову полки: новгородський, деревлянський, червенський, дреговицький, полоцький, сіверський, волинський і тиверський. Вже князь зо свитою на Боричевому уїзді, вже наближається до воріт. Воротар відчинив ворота, заграли сурми, а зібраний нарід кличе:

— Слава, слава, слава князеві Володимирові, слава, слава, слава!

Матерій батьки шдхоплюють малих дітей на руки й показують їм та говорять:

— Гляди, цей на білому коні попереду — то наш князь Володимир!

А князь уже наближається до терему на горі.

Перед княжим теремом стоять: княгиня Рогніда із чотирилітнім синком Мстиславом, княгиня Евтимія, грекиня з роду, вдовиця по князеві Ярополку з сином Святополком й інші княгині з їх жіночим почотом і дворецький із гриднями та отроки . І ГуТ стали кликати всі:

— Слава князеві Володимирові, слава, слава! Князь зсів з коня та повагом подався в терем. За

ним подалися туди й жінки та дворецький. Тисяцькі повели своїх дружинників у Київ на спочинок:

Князь Володимир при помочі отрока скинув з себе зброю й переодягся в легкий домашній одяг та пішов у терем, щоб повітатися з домашніми.

По обіді покликав до себе дворецького та випитувався в нього, що зайшло нового в палаті, що склалося в Києві за час його неприяви.

— Ніщо, ласкавий княже! — відповів дворецький Збислав. — Тільки багато тяж8 жде на твій суд.

— Завтра буде суд. Вже рано покличеш тяжебних із видоками та послухами .

І подався князь Володимир у кімнати княгині Марії, болгарки родом. Тут застав і княгиню Ев-тимію.

Обидві вони були християнки грецького обряду то й дружили з собою. Коли князь увійшов, сиділи обидві на лаві, застеленій дорогим грецьким килимом, та розмовляли. На долівці, теж застеленій килимом, гралися діти: Борис — син княгині Марії —й Вишеслав та Святослав — сини княгині Розалії, чешки родом.

Заки князь Володимир увійшов, зачув голос Бориса:

— Я проситиму Бога в молитвах, щоб батько наш став християнином і завів християнську віру в усій державі!

Князь Володимир дуже любив малого п'ятилітнього Бориса, й ті слова хлоп'яти, сказані рішуче, вразили його. Він подумав:

— Цей малий немов висказує мої думки, немов знає, що я вже від року думаю над тим, що наша слов'янська віра не підходить моїм змаганням...

1 ввійшов у кімнату. Обидві княгині й діти підвелися, щоб повітати його.

— Вітай нам, переможче болгар! — сказала княгиня Евтимія.

— Вітай, князю, бохмачів11 — сказала княгиня Марія.

— Вітай нам, отче! — привітали князя діти.

— Вітайте мене всі! — сказав князь Володимир і додав, звертаючись до княгині Марії: — Мир матимемо з камськими болгарами.

-Чи велику данину плататимуть болгари? — спитала княгиня Евтимія.

— Ні, не плататимуть нам данини,— сказав Володимир. — Я хотів іти на їх столицю та змусити їх, щоб платили мені данину, однак дядько Добриня вставився за болгарами. Він казав:

"Я оглядав колодників, і всі вони в чоботах, цим не платити нам данини. Поїдемо шукати лапотників , щоб платили данину. Болгари схочуть визволитися скоро від плачення данини, а війна химерлива: раз дає перемогу одним, інший раз другим. Найкраще війти з ними в торговельні зносини, то більше буде нам з цього користі, як із данини".

— А дядько Добриня розумний муж і завжди добре порадить. Отже я його послухав й замирився із каганом камських болгар. Ми підписали вічний мир із болгарами.

"Тоді не буде між нами мира, — сказано в умові, —як камінь почне плавати, а хміль буде тонути. Наші гості мають повну свободу в державі камського кагана, а їх у моїй. Маємо собі й дружинами помагати у війнах".

Поговоривши ще з обидвома княгинями та з дітьми, перейшов князь Володимир у терем княгині Рогніди, а від неї до інших княгинь. Всюди теж отроки приносили багаті дари княгиням і їх дітям.

1 всюди на княжому дворі царила велика радість і втіха. Радість і втіха панували теж у всьому Києві. Найбільше раділо київське купецтво, що князь заключив таку корисну для них умову з багатою камською Болгарією. Вони стали готовити вже всякі товари для вивозу над Волгу й Каму.

Незабаром уже прибули теж і болгарські гості відтіля. Зайшли вони й на княжий двір. Князь Володимир не щадив грошей і закупив багато всякого товару для себе, для княгинь і для всього двору свойого.

З одним із купців, якого знав уже здавна, зговорився князь про віру та виявив йому свій намір покинути поганську віру й прийняти віру в одного

Бога.

— Бо мені так каже мій розум, — говорив князь, — що мусить бути один Бог, який сотворив увесь цей світ і нас людей. Але є більше вір в одного Бога — отже, не можу рішитися: яку мені вибрати?

На те відповів старий болгарин:

— Княже ласкавий! Я міг би й повинен би радити тобі прийняти нашу віру, бо для мене моя віра найкраща. Але ти певно схочеш, щоб я тебе переконав, що наша віра найкраща й одиноко правдива?! Але я купець,

розуміюся добре на купецьких справах, а на правдах віри краще від мене розуміються наші духовники, глибоко вчені в законах віри. Вони могли б тобі як слід з'ясувати: чому наша магометанська віра краща від інших. Так само в інших вірах: грецькій, німецькій і мойсеєвій — є мужі, свідущі основ правд своїх вір. Коли згодишся на це, то я скрізь, куди приїду, заявлю, що ти хочеш прийняти нову віру. Отже, нехай володарі цих країн пришлють своїх учених мужів, щоб захвалив тобі кожний свою віру.

— Згода! — сказав князь Володимир. — Буду тобі за це дуже вдячний.

— Коли так, — сказав купець, — то позволиш, що я насамперед сповіщу по це нашого кагана.

— Хай буде так! — погодився на це князь Володимир.

КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР ПІЗНАЄ РІЗНІ ВІРИ

Недовго ждав князь Володимир на приїзд учених у вірі мужів різних народів.

Перші прибули болгари з-над Ками вже весною 986 року.

Болгарські вчені мужі сказали:

— Княже Володимире, хоч ти князь мудрий і розумний, та не знаєш закону, бо ваша віра блудна. Вірите в ідолів1^, що самі їх робите, й не маєте списаних наук віри. І ми колись були такої беззаконної віри, але як пізнали віру в одного Аллаха, пізнали науку його пророка Магомета , то покинули нашу стару, блудну віру.

І спитався князь Володимир:

— Яка ж ваша віра?

На це відповів провідник посольства:

— Ми віруємо в одного Аллаха, всемогучого володаря всього світу, який є твором його волі. Аллах зіслав між людей пророка Магомета, щоб він навчав людей, як треба служити й поклонятися Аллахові.

— Яка ж наука вашого пророка і як він каже служити вашому Богові?

— Наш пророк учить, — сказав на це провідник, — що Бог уже згори призначив кожному його долю. Хто на цьому світі багатий — той на тому світі буде теж багатий; хто на цьому був нуждарем — той і на тому світі буде нуждарем; хто тут панує — той і там буде панувати, а раб і там рабом залишиться.

— Це дуже несправедливо! — Завважив князь Володимир. — Повинно бути так: хто чесно живе тут — там йому нагорода, а хто нечесно — там йому кара.

— А чи ти думаєш, княже, що багатство — не щастя, а нужда нещастя? Ні, княже, щастя в тому, щоб чесно жити й вірно та щиро служити Аллахові та виповняти його закони. Вже тут на землі, княже, часто великий багатир чується нещасливим, а нуждар чується щасливим уже на віки. Потім говорив йому про всякі приписи, як має жити вірний магометанин і багато іншого. Згадав також, що Магомет заборонює їсти свинину та пити вино.

— Через те одно важко буде нам прийняти ваш закон, бо "Руси веселіє — пити єсть"... Не можемо без цього жити.і. — І закінчив: — Якби воно не було — то я мушу нарадитися з моїми мужами, бо це ж не тільки я, але й увесь мій нарід має змінити віру.

1 відправив послів у їх землю, обдарувавши щедро всіх на прощання.

Другі з'явилися на княжому дворі духовники з Німеччини, як посли римського папи. Вони сказали князеві:

— Славний і могутній княже! Вістка про те, що ти хочеш змінити вашу блудну віру на правдиву віру в одного Бога, дійшла аж до Риму, до святішого Вітця, папи римського, що поставлений Богом на те, щоб ширити на землі Царство Боже. І святіший отець присилає нас до тебе й переказує нашими устами: "Земля твоя така, як і наша земля, але віра ваша — не така, як наша. Наша віра — це світло! Ми поклоняємося Богу живому, що сотворив землю і небо, сонце, місяць, та зорі й усяке живе сотворіння. А ваші боги — ідоли, зроблені вашими руками. Вони не в силі ніщо сотворити".

І пригадав собі зараз князь Володимир, що подібно говорив йому варяг Теодор, який погиб тому три роки з рук роз'юшених киян, бо не хотів дати сина на жертву Перунові.

І задумався князь, а по хвилині спитався:

— А які ж є ваші заповіли? А папські посли відповіли:

— Чесно жити, вірно Богу служити, а щоб легше поборювати спокуси — постити скільки можна. А як хто п'є чи їсть, то все на славу Божу. Так навчає наш великий учитель святий Павло.

Згадка про піст не сподобалася князеві, й він відповів папським послам так само, як магометанам:

— Вертайся поки що в вашу землю, я ще й сам мушу надуматися та з моїми мужами нарадитися.

Тільки вщійшли німці, а вже з'явилися посли від хозарів, що були вже тоді жидівської віри. Вони сказали:

— Великий княже! Ми чули, що приходили до тебе болгари-магомети, а ось тепер відійшли від тебе римські християни, й одні та другі навчали тебе правд своєї ыри. І ми раді, що ти не прийняв ні одної, ні другої віри, бо ми можемо представити тобі нашу правдиву віру. Наша віра найстарша з усіх, і вона одиноко правдива. Вже перші люди Адам і Єва поклонялися в раї правдивому Богові, що сотворив їх і ввесь світ на свою подобу.

— Те саме говорили мені християни, а подібне теж і магометани! — завважив князь Володимир.

На те сказав хозарський равві15:

— Християни вірують у Того, що Його ми розп'яли, а ми віруємо в одного Бога, що був Богом Авраама, ісаака і Якова...

— Добре! — сказав на те Володимир. — Але скажіть мені, який ваш закон?

І сказали жиди:

— Нам наказав Бог через законодавця Мойсея: обряд обрізання, заборонив їсти свинину і заячину та велів святкувати суботу.

На те завважив князь Володимир:

— І магометани казали мені, що їм не вільно їсти свинини.

— Магомет, їх пророк, — сказав на те жидівський учений равві, — багато взяв з нашої віри, а також із християнської.

— А де навчав ваш законодавець Мойсей і де ваша земля, чи в Хозарії?

— Ні, — відповів равві, — наш пророк Мойсей визів нас був із єгипетської неволі, щоб здобути нам вільну вітчину Ханаан, де жили давніше наші праотці: Авраам, Ісаак і Яків. За гріхи наші ми блукалися сорок літ по пустині. Там і помер Мойсей, а Ханаан здобув нам Ісус-Навин. І там було наше царство й там жили наші царі в столиці Єрусалимі. Та загнівався Бог на батьків наших за гріхи їх і розсіяв наш нарід по чужих краях, а нашу землю здобули римляни.

На те заявив князь Володимир:

— То як ви інших навчаєте, коли самі відкинені Богом і розсіяні по чужих землях? Коли б Бог любив вас і закон ваш — то не були б ви розсіяні по чужих землях. Чи хочете, щоб і нас стрінуло те саме?!

ї жиди відійшли з нічим.

Останній з'явився в князя Володимира Андронікос, грецький філософ, і сказав:

— Великий і мудрий княже! Я чув, що до тебе приходили болгари й намовляли тебе прийняти їх віру. Але знай, що їх віра опоганює небо й землю, вони прокляті найбільше з усіх людей, вони грішні, як ті в Содомі й Гоморі.

— Що ж це таке — Содома й Гомора? — спитався князь Володимир.

— Содома й Гомора — це були два міста. В цих містах люди дуже грішили. І Бог спустив на них горіюче каміння та затопив їх водою. І цих болгар жде така

сама доля, коли Бог прийде судити людей і покарати всіх, що важко грішать.

— Чув я також, що приходили до тебе, княже, християни з Риму захвалювати свою віру. їх віра мало чим різниться від нашої. Вони вживають до Служби Божої опрісків, або, як вони кажуть оплатків, а Господь наш, Ісус Христос, не передав їх, тільки велів хлібом служити і так переказав апостолам. Він узяв у руки хліб і сказав: "Це тіло моє, ломлене за вас". Так само, узявши чашу з вином, сказав: "Це кров моя Нового Завіту"! А римські християни того не творять.

Князь Володимир знав уже дещо про християнську віру, бо ще в дитячих роках слухав наук своєї бабуні, княгині Ольги, та й на дворі його було вже чимало християн, головно ж дружинників-варягів, однак на різницях між обома християнськими обрядами ще не розумівся, бо вони його й не цікавили. Тому звернув мову на інше. Він сказав:

— Приходили до мене ж иди й казали: німці та греки вірують в Того, що ми його розп'яли.

А грек відповів:

— Дійсно, ми віруємо в Того, що Його розп'яли жиди, але таке вже заповіли пророки. Одні заповідали, що Бог народиться, щоб спасти світ від первородного гріха, а інші, що його розіпнуть на хресті і похоронять, а Він третього дня воскресне й вознесеться на небо. Жиди всіх цих пророків убивали або проганяли. Коли ж це все сповнилося: Господь Ісус Христос зійшов на землю, приняв розп'яття, третього дня по смерті воскрес і сорокового дня вознісся в небо — жиди таки не вірували в Нього. 1 ждав Господь ще сорок літ, щоб жиди покаялися. Однак вони не покаялися. Тоді Бог зіслав на них римлян. Ті збурили жидівські міста, а їх

самих розігнали по всьому світі. 1 жиди тепер живуть рабами по всім світі.

— Так і жиди говорили мені, що Бог за гріхи прогнав їх із Єрусалиму, а Єрусалим віддав римлянам. Але скажи мені ще: чого саме Христос зійшов на землю і такі великі муки прийняв?

— Коли радий будеш слухати, то скажу тобі від початку, чого Ісус Христос зійшов із неба на землю та стільки мук протерпів.

А князь Володимир відповів на це:

— Дуже радо послухаю твоїх слів. Одначе тепер уже пізня пора. Я маю ще відбути суд і поладнати різні державні справи, тож запрошую тебе на спільну вечерю зо мною, й ти при вечері розкажеш мені про це.

І філософ поклонився князеві та й подався в кімнату, що її князь призначив для нього.

Коли Андронікос найшовся в своїй кімнатці, добув зі свого клунка книги, читав їх та став собі укладати: що й як говоритиме князеві. Опісля добув теж килимець, що на ньому був змальований Страшний Суд. Довго приглядався й дальше укладав собі в думці, як пояснити має князеві цей образ.

Надійшов вечір, і отрок покликав Андронікоса до князя на вечерю. Філософ узяв під пахву килим і подався в княжу їдальню.

— Сідай, учений греку, напроти мене та гостися й говори, що треба! — сказав князь Володимир ласкаво.

Філософ усів напроти князя. Отроки налили в чаші грецького вина та заставили стіл м'ясивами.

Випили по чаші вина і взялися до їди, а отроки тимчасом наповнили порожні чаші вином.

Попоївши, почав Андронікос пояснювати християнську віру на основі Святого Письма. Почав від сотворения світу. Говорив про щасливе життя в раю

2*

ї1)

Адама й Єви; про їх гріх і про те, як Бог покарав їх за те прогнанням з раю, однак обіцяв, що зішле Спасителя, який спасе їх і нащадків від первородного гріха. Відтак говорив про життя Ісуса Христа та закінчив тим, що при кінці світу зійде Христос удруге з неба, й тоді відбудеться Страшний Суд. І тут розвинув грек свій килим та сказав:

— Ось на цьому образі маєш намальований Страшний Суд!

І став пояснювати князеві:

— Ось тут, по правиці Найвищого Судді, Господа Ісуса Христа, бачиш, княже, праведників. Гляди, які вони веселі та щасливі — бо вони йдуть у рай.

А тут — по Його лівиці — сумні, понурі, грішники. Вони йдуть у пекло на вічні муки. Князь Володимир оглядав образ, зітхнув та сказав:

— Добре цим по правиці, горе тим по лівиці! А грек говорив дальше:

— Коли хочеш, княже, станути на Страшний Суд з праведниками по правиці — то охрестися!

Князь Володимир уже в душі рішився стати християнином, але не бажав іще виявляти своєї думки грекові. Вважав, що ще завчасно виявляти свою прихильність до нової віри. Тому відповів:

— Пожду ще трохи, бо мушу нарадитися з моїми мужами.

А вченого грека задержав ще кілька днів на свому дворі і багато випитувався в нього не тільки про релігійні, але й про державні справи.

Андронікос оповідав князеві багато про перших грецьких законодателів: Лікурга і Солона, про великих мудреців: Сократа, Платона й Арістотеля та пояснював

х науки. Відтак вияснював зацікавленому князеві >сякі державно-політичні питання, а найбільше го-

ворив про справедливе судження справ, згадуючи про збірник законів, що їх велів списати грецький цісар Юстиніан, і радив князеві з тими законами познайомитися, бо це для нього, як володаря, дуже придасться. По виїзді філософа князь Володимир довго передумував усе те, що почув від Андронікоса, і це скріпило його в заповзятому намірі, щоб покинути стару слов'янську, ідолопоклонну віру, а прийняти віру в одного і правдивого Бога.

ВОЛОДИМИРОВІ ПОСЛИ ЙДУТЬ ПІЗНАВАТИ РІЗНІ ВІРИ

Роздумував князь Володимир над тим усім, що почув від представників трьох вір: християнської, жидівської й магометанської. Не міг тільки зрозуміти одного: чому є дві християнські віри? Став отже допитуватися про це в своїх дружин-ників-християн.

На те сказав йому варяг Верінгер:

— Нема двох християнських вір, княже! Віра є одна, є тільки два християнські обряди.

— Але чому є два обряди, чому не один? — питався князь. — Чому не один обряд, коли віра одна?

На це відповів варяг:

— Це, княже, міг би тобі вияснити тільки християнський священник, бо я не вчений у тім ділі.

Князь Володимир задумався.

— Коли так, то я знаю, хто з'ясує мені це. Піду до церкви святого Іллі, до старенького священника Григорія, що часто, коли я був ще малий, заходив до моєї бабуні, княгині Ольги.

І одного вечора подався князь до хатини духовника Григорія, що стояла біля церкви. Кликати старенького священника не хотів у свій терем, бо це звернуло б увагу жерців, неприхильних до християн.

Священник Григорій скдів у своїй кімнаті та вчив свого внука й ще одного хлопця слов'янської грамоти.

Коли дочка сповістила батька, що прийшов князь Володимир і хоче з ним говорити, він перервав науку та вийшов напроти князя. Поклонився князеві низенько.

А князь відразу:

— Хочу поговорити з тобою про важні справи. Міг я тебе попросити до себе, але не хотів трудити твоїх старих ніг.

— Низенька й бідна моя хатина, та прошу, ласкавий княже, всередину.

І ввійшли обидва в священникову кімнату. Сів князь біля столу, а напроти нього сів господар.

На столі лежала відчинена книга. Князь Володимир узяв книгу в руки, оглядав її, листкував. Була вона писана гарним уставом, прикрашена образками, гарно розмальованими золотом, сріблом і кіноваром16.

— Якою мовою писана ця книга? — спитався князь, що знав уже, що є різні письма, якими можна передавати й закріплювати людські думки, але сам не вмів іще ні читати, ні писати.

— Слов'янською, — відповів священник Григорій.-а письмо придумали тому більше як сто літ два вчені греки з Солуня17, Кирило і Методій18, два рідні брати. Вони, хоч греки родом, знали слов'янську мову й придумали письмо та переклали на слов'янську мову святі книги із грецької мови. Вони голосили слов'янською мовою Христову науку на Моравії19.

— А прочитай мені щось із тієї книги, чи я зрозумію, — просив князь Володимир.

І священник став читати, а князь слухав уважно.

— Усе розумію! — тішився князь Володимир, коли священник скінчив читати.

— Ось бачиш, ласкавий княже, як розумно зробили святі Кирило й Методій, що переклали святі книги на зрозумілу всім слов'янам мову. А знай, що за те виступили проти них німецькі священники. Вони казали, що тільки в трьох мовах можна відправляти богослужения: в єврейській,

грецькій та латинській. І обидва святі брати мусіли йти аж до Риму, й римський папа Миколай І одобрив та поблагословив їх діло. Так повстав ще обряд християнської церкви: слов'янський, споріднений із грецьким.

— О, саме того я й загостив до тебе, щоб довідатися, чи віра й обряд усе одно?

— Ні, княже ласкавий, віра є тільки одна. Ми всі християни віруємо в одного Бога й усі признаємо видимим головою Церкви Христової святішого Вітця в Римі. Обрядів є кілька. Обряди витворилися з часом. Вже сливе в початках Церкви витворилися два: римський і грецький, а пізніше й інші. Різні обряди це так, як різні квіти в квітнику. Як нам, людям, різні квіти милі, так теж Всевишньому Богу милі різні обряди, аби лиш віра була одна! — говорив Із захватом старий священник.

— А для нас, русичів, як ти думаєш: котрий обряд найкращий та найвідповідніший? — спитався князь.

Зчудувався священник Григорій, почувши таке питання з уст князя-поганина.

— Чому це цікавить тебе, князю? — спитався священник.

Тоді князь Володимир виявив йому свій намір покинути поганську віру й ураз з усім народом прийняти іншу, кращу та правдивішу. І оповів йому про те, що в нього були вже посли різних вір і що вони говорили про свої та про чужі їм віри.

У священника з радості аж лице засіяло ясністю.

— О, княже ласкавий і мудрий, велика твоя буде заслуга перед Богом, коли поведеш увесь твій нарід на шлях спасения. А буде це тоді, коли приймеш, ураз із усім народом, єдино правдиву християнську віру. А щодо обрядів, то, як я сказав уже, всі обряди добрі й милі Господу

Богу. А що до цього, котрий обряд найвідповідніший для нашого народу, то я думаю, що найвідповідніший цей, котрий буде найбільше зрозумілий нашому народові —слов'янський.

— І я теж так думаю тепер! — відповів князь Володимир. — Але все ж таки мушу ще порадитися з моїми мужами й почути їх думку.

— І добре зробиш, княже! — признав священник, — бо краще, коли ти не накидуватимеш народові, а нарід сам добровільно вибере собі його.

По цих словах князь Володимир розпрощався з священником і подався у свій терем.

А на другий день скликав раду бояр і старшин міських.

Коли всі вже зійшлися, засів князь Володимир на княжому стільці та промовив до зібраних:

— Славні бояри та старшини городські! У дуже важній справі скликав я вас тут сьогодні. Ви знаєте, що, відколи я вступив на київський престіл, невпинно старався я поширити межі нашої держави та збільшити її силу. І повелося це мені! Сильна й могутня вже наша держава. Добрі сусіди шанують нас, а вороги бояться, бо знають, що мечі наші гострі, луки нап'яті. Знають вони добре, що ми в силі в кожній годині не тільки відперти їх напад, а ще й покарати. Але признаюся вам, що тривожить мене якась дивна непевність. Я бачу, що всі ці племена, що я їх злучив в одну державу, хоч і слов'янські — не почуваються ще одним народом. А без того держава не буде сильна, бо нищити її будуть племінні усобиці. Треба нам чогось, що злучило б усі ці племена в один нарід. Я думав над тим і прийшов до переконання, що зробити це може тільки одна спільна віра. Слов'янська ж наша віра заслаба до цього, та й не одна вона. Сливе, кожне племя іншим богам поклоняється й кожне інакше починає їх. Нам треба віри сильної та високої, яка всіх нас лучила

б в одно. Ми бачимо, що німці, хоч теж з різних племен складаються, з'єдинені спільною вірою, вважаються вже одним народом. Бачимо це й у греків. І нам треба пошукати такої віри, що дала б нам силу та помогла витворити з поодиноких споріднених племен один нарід. Скажу вам, що вже приходили до мене болгари, німці, жиди та греки, хвалили свої віри та намовляли, щоб їх віру прийняти. Я сам не хочу рішатися, яку віру прийняти. Тому хочу насамперед почути вашу думку.

На це Добриня, дядько князя Володимира й його кормилець , що саме прибув із Новгорода, сказав:

— Може, воно й правда, княже, що нам треба однієї віри, що злучила б усі наші племена в один нарід — але вибрати найкращу тут на місці важко! Ніхто не ганить свого, тільки хвалить. Коли ж хочеш добре пізнати — то треба приглянутися цим вірам там, де вони панують. Маєш у себе мужів розумних і досвідних, пошли їх у чужі країни, нехай вони там на місці приглядаються різним вірам, а вернувшись назад, скажуть нам, що бачили, що чули. Тоді виберемо цю віру, яка буде нам по душі.

Сподобалася Добринина рада князеві Володимирові, й він сказав:

— Добре, я годжуся з тією думкою! То ж виберіть з-поміж себе десять мужів. Нехай вони йдуть у чужі країни та прислухаються й приглянуться різним вірам.

І вибрали бояри й мужі городські десять досвідних мужів, що знали різні мови, а між ними й князевого дядька Добриню, якого вибрані іменували своїм провідником.

І вже за кілька днів рушили посли в дорогу. Князь Володимир сказав їм:

— Ідіть насамперед до камських болгар, бо вони перші були в мене.

1 посли подалися насамперед туди.

Не сподобалася послам ні віра, ні богослужба камських болгар, і вони вернулися в Київ та сказали князеві:

— Не для нас ця віра! В нас у хліві чистіше, як у них в святині, та богослужба їх не гарна!

На це заявив князь Володимир:

— Коли так, то йдіть тепер у Німеччину та пригляньтеся їх богослужбі, а відсіля подайтеся в Грецію. До жидів не посилаю вас, бо тієї віри не хочу. Не бажаю, щоб Бог і нас карав так, як їх. Коли вернетеся з Греції, скличу знову раду бояр і старшин, і ви скажете їм, що бачили та чули.

І подалися посли насамперед у Німеччину. Там приглядалися богослужению в їх церквах, а з Німеччини поплили Дунаєм у Грецію.

Добриня зголосився до грецьких царів Василя й Константина на послухання. Цар Василь довідався вже наперед, що з посольством прибув дядько князя Володимира, тож тепер прийняв Добриню з великими почестями.

— Що вас привело в наш Царгород? — спитався він ласкаво Добрині.

Добриня став йому оповідати про все: як то князь Володимир прийшов на думку, що стара віра русичів недобра та що треба прийняти кращу віру, й за порадою княжої ради вислав князь посольство під його проводом, пюб приглянулося різним вірам.

— От того ми прибули й у твою столицю, великий і славний царю, щоб приглянутися вашій вірі й бого-службі вашій.

Цар дуже зрадів, почувши таку вістку.

— Дуже мудро робить князь ваш, що задумав покинути поганську віру. Одинока правдива віра, це віра Христова! І дуже радий буду, коли вам сподобається тая віра в нашому обряді й наша церковна відправа. Тим часом будьте моїми любими гістьми! — сказав цар і запросив посольство на обід.

1 таки цього дня послав письмо царгородському патріархові:

"Прийшли руські посли від київського князя, — писав цар у тому письмі, — і хочуть пізнати нашу віру. Прибери церкву святої Софії 1 та крилос22 і сам зодягнися в найсвітліші ризи, щоб русичі бачили славу Бога нашого..."

І на другий день, хоча то не було свято, велів патріарх прибрати церкву й зібрати хор, як на найбільший празник, а відтак послав до царя письмо такого змісту:

"Все готове, нехай приходять руські посли в церкву!"

— Підемо! — сказав цар до Добрині. — Побачите велич Бога християнського та красу обряду нашого. Будемо дуже раді, як вам сподобається наш обряд!

І зібрав Добриня послів та подався з ними в церкву святої Софії.

Тут примістили їх у догідному місці, так, що могли оглядати всю велич і красу церкви та добре бачити й чути відправу та спів хору.

Вже сама величавість і краса церкви захопила їх. А як вийшов патріарх у світлих ризах, а біля нього єпіскопи, священники й диякони — не могли руські

посли від них очей відірвати. Тілького блиску, тілької краси й величавості вони ще досі не бачили. Тут загримів хор. І понісся церквою могутній чудовий спів. Посли піднесли очі вгору, й їм здавалося, що це співають святі й янголи, що зо стін споглядали на них з-за хмар пахучого кадила.

— Тут справді, як у небі! Тут справді витає правдивий і всемогучий Бог. Не хочемо іншої віри, тільки грецької! — пошіптували посли між собою.

Цар Василь бачив їх захват і дуже тим радів. І ще раз запросив їх на пир, обдарував щедро та сказав:

— Вертайтеся в землю вашу й у город ваш та скажіть вашому князеві, що ви бачили й чули.

ПОВОРОТ ПОСЛІВ

1

І поплили посли з Царгороду вже просто в Київ. Тільки прибули в Київ, зараз ставилися перед князем Володимиром.

— Ну й що ж? — спитав їх князь. — Оповідайте, де ви були та що ви бачили й чули?!

1 став говорити Добриня:

— Були ми так, як ти нам велів — насамперед у Німеччині, а потім у Царгороді. І кажемо тобі, княже, гарна відправа була в Німеччині, але як

ми були на відправі в царгородській церкві, то нам здавалося, що ми в самому небі.

1 стали посли один за одним оповідати князеві свої враження. І всі оповідали з таким захватом, що здавалося, наче б вони ще дотепер бачать і чують усю цю красу і величність релігійного торжества. Князь Володимир слухав їх уважно, а відтак сказав:

— Завтра скличу бояр і старшин, а ви перекажете їм ще раз те все, що сказали сьогодні мені.

І зійшлися на другий день бояри та старшини, а князь Володимир промовив до них:

— Бояри й мужі городські! Оце повернулися вже посли, що ми їх вислали були приглянутися іншим вірам. І я скликав вас сьогодні, щоб ви довідалися від них про все, що вони бачили й чули.

І сказали бояри і сказали старшини городські:

— Раді слухати, нехай посли говорять!

І виступив тисяцький Добриня та став говорити:

— Пресвітлий княже, бояри й ви, мужі городські! Так, як ви поручили нам, ходили ми по різних землях та приглядалися вірам різних народів. Були ми в камських болгар. Приглядалися там: як вони покланяються в своїй святині, стоячи без пояса. Поклонившися, болгарин сяде, глядить сюди й туди немов біснуватий, і нема в них радості, тільки смуток і сморід великий. Негарний їх закон!

Були ми потім у Німеччині й бачили там, як вони в своїх церквах відправляють багато богослужень. Але краси не бачили ми в них ніякої. А накінець прибули в Грецію, до Царгороду. І грецькі царі повели нас у

святиню, де вони служать своєму Богу. І доперва там ми пізнали красу обряду та велич і славу Бога християн. Ми не відаємо, чи ми були на небі, чи на землі: бо нема на землі такого виду і краси такої. 1 ми не в силі, ми не потрафимо цього висказати. Знаємо тільки те, що там Бог між людьми витає, й їх богослужения найкраще з богослужень усіх країн. 1 ми не можемо забути краси тієї. Всяка людина, коли покушає солодкого, не прийме потім гіркого, так воно й із нами. А ви робіть, як знаєте, як воля ваша...

Між боярами й городянами були теж такі, що бачили різні богослужения, бачили теж і грецьке. І вони признавали:

— Так, богослужения грецьке дуже гарне! А один з старих бояр завважив:

— Княже, коли б грецька віра була лиха, коли б була неправдива, то не прийняла б була її твоя бабуня, велика княгиня Ольга, що була наймудріша з усіх людей.

Князь Володимир радів, що все йде так по його думці.

"Легко прийде мені завести в Києві християнство. А як Київ охреститься, то за ним скоро підуть всі інші городи та села", — думав Володимир.

Але своєї думки князь не висказував ще голосно.

Бачать бояри, що князь ніщо не говорить, то стали говорити йому:

— Чим скоріше, княже, візьмешся за діло — тим легше прийметься воно, бо противники нової віри не матимуть часу підбурити нарід проти неї.

— Так, так, як найскоріше треба нам стати християнами! — говорили інші.

Аж тепер сказав князь:

— Коли всі ви згідні, то й я з вами! Тільки скажіть іще: де нам прийняти хрещення?

На це заявила рада:

— Не наша в тому голова, приймемо там хрещення, де буде твоя воля, де тобі буде любо!

На тому скінчилося. Князь Володимир попрощав радних бояр і старійшин городських, і вони розійшлися до своїх домів.

Мигом розійшлася вістка по всьому Києві, що князь Володимир із радою бояр і старійшин міських рішили кинути стару віру, а прийняти нову, християнську. Християнська віра не була в Києві новиною. Вже здавна було тут чимало християн обох обрядів, а більшість із них була грецького обряду. Але ж більшість киян усе ще таки держалася старої віри, не так із переконання, як радше тому, що так вірили батьки, діди, та прадіди.

Одначе були ще в Києві завзяті погани. А перед між ними вели жерці. Найзавзятіше виступав проти християн Перунів жрець Боримир. Він то, чотири роки тому, підбурив був нарід проти варяга Теодора, що, як християнин, не хотів дати свого сина Івана на жертву Перунові. І на заклик Боримира товпа збурила Теодорову садибу, і він враз із сином погиб під розвалинами дому.

І тепер найзавзятіше виступав проти християн Боримир.

Він голосив скрізь:

— Люди, коли приймете християнську віру, наші боги важко покарають вас за те.

І на диво мало було між киянами таких, що притакували йому. І це його найбільше злостило. І він кричав по вулицях:

— Перун24 кине громами на вас та спалить увесь Київ, бо стане йому до помочі Стрибог25 із унуками своїми, вітрами. Богиня Хмара не дасть дощу, й буде посуха, Сварог2<^ спалить усе збіжжя, а Морена нашле на город недуги й пошесті та вигубить усіх тих, що відречуться старих богів...

Але й ці страшні погрози не викликали вже в нікого тривоги. Люди говорили:

— Ось є в Києві вже чимало християн, та якось не карають їх наші старі боги!

— Не тільки не карають, але їм якось краще живеться, ніж нам! — говорили деякі сміливіші, що їм Бори-мирові заклики та погрози не припадали до вподоби.

— Бо є між ними згода і любов! — говорили інші. —Вони одні одним помагають у потребі, й життя їх чисте та побожне, — говорили ще інші. — Видно, що їх Бог помагає їм!

Тільки старі жінки потакували Боримирові та ходили гуртом за ним і теж кликали:

— Не кидайте старих богів, бо боги страшно покарають вас! ,

Аж одного дня справді зірвалася буря й били громи. 1 вдарив грім у Боримирів дім, який почав горіти.

Погани не хотіли рятувати Боримирового дому, бо казали: "Це Перунів вогонь — то гріх гасити його!"

Кинулися гасити вогонь християни і вгасили, бо, на щастя, не було вітру.

Тоді говорило багато поган:

— Видно, християнський Бог правдивий! Боримир грозив, що Перун спалить Київ, а тут грім ударив саме в його дім. Мабуть, Бог християн хотів показати Боримирові, що його погрози пусті.

— І християни вгасили вогонь! Якби не вони, був би Боримир погорів дотла! — додавали інші.

Та Боримир не піддавався.

— Це за вас Перун мене покарав! — говорив він на оправдання своїх погроз.

І дальше виступав проти християн.

ХРЕЩЕННЯ КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА

А князь Володимир роздумував дальше над тим: як би то прийняти християнську віру з Греції так, щоб через це не стати підвладним грецького царя. І радився з дядьком Добринею. А Добриня казав:

— Коли хочеш, щоб грецькі царі вважали тебе за рівного собі, то треба тобі поріднитися з ними. У царів Василя й Константина є сестра Ганна. Отже засватай її...

— Ба, а як мені відмовлять — тоді я ще більшого сорому наберуся!

І задумався, а по хвилині вже весело сказав:

— Знаю вже, що зроблю: я їх змушу до цього!

— Як саме? — спитався Добриня.

— Піду на них війною!

— Похід, війна — це двосічний меч! — завважив на те Добриня.

— Авжеж! — притакнув князь Володимир. — Але я не піду на сам Царгород, піду тільки на Корсунь28. Обложу його та здобуду й тоді аж зажадаю царівну за жінку. Царі очевидно не схочуть віддати сестру за поганина, та я тоді заявлю їм, що радо охрещуся.

— Так, це добра думка! — признав Добриня.

І став князь Володимир готовитися до нового похЬ-ДУ-

Весною 988 року рушив князь Володимир походом на Корсунь. Несподівано підплив із великим числом човнів під город і вислав до корсунян домагання:

— Піддайтеся, а ні — то збурю ваш город!

Але корсуняни не думали піддаватися. Вони зачинилися в городі й завзято боронилися.

Судна князя Володимира стояли в заливі на віддаль льоту стріли. Хоча і завзято боролися корсуняни, то чим дальше, тим важче приходилося їм. Князь

Володимир висадив половину свого війська на сушу і в той спосіб обложив город від суші й від моря. І знову переказав корсунянам: — Коли не піддасьтеся, стоятиму тут хоча б і три

рСКИ!

— Ми не піддамося! — заявили корсуняни твердо.

— Тепер став князь Володимир приготовляти військо до наступу. 1 велів сипати насип, щоб легше можна було дістатися на стіни города.

Та дивне диво діялося з тим насипом! Що за дня насиплять, то через ніч зникає, й рано вже з насипу ні сліду.

— Тут якісь чари діються! — говорили Володимирові дружинники.

— Аж одного дня завважили на агорі29 города Кор-суня високий насип. Зараз донесли про це князеві Володимирові. Йому відразу стало ясно, відкіля взявся цей насип.

— Це напевно корсуняни ніччю забирають землю з нашого насипу та зсипають її на своїй агорі — сказав князь до дядька Добрині.

— Інакше воно не може бути! — признав Добриня. —Бо відкіля взяли б у городі стільки землі?

А князь Володимир сказав:

— Треба поставити сторожу біля насипу на всю ніч. Але й сторожа не встерегла, земля таки зникла.

— Тепер я вже й сам не розумію, як вони це роблять? — замітив князь Володимир.

Аж одного дня зголосився в князя молодий дружинник.

— Княже! — сказав він. — Я викрив тайну: як і кудою крадуть корсуняни землю з нашого насипу.

— Кудою? — питає цікаво Володимир.

— Вони підкопали в одному місці городський мур і цим отвором носять землю з нашого насипу. В городі сипали цю землю в себе на агорі.

— Хитро придумали! — признав князь Володимир. — Але тепер поставимо сторожу саме невподалік цього підкопу. І треба вже мені почати рішучий наступ на город.

І став князь Володимир готовитися до наступу. Саме тоді принесли князеві Володимирові стрілу, що впала з Корсуня невподалік княжого намету. До стріли був причіплений платок, а на ньому написане щось грецьким письмом.

Князь велів покликати дружинника-варяга, що знав грецьку мову й умів читати грецьке письмо.

— Прочитай це! — сказав йому князь.

Він читав: "На схід від твого табору є криниці, а з них тече рурами вода в город. Прокопай ці рури й не пусти в город води, і корсуняни піддадуться". І підпис був під сподом: "Анастазіос".

Князь дуже зрадів і промовив:

— Ах, це, певно, Настас, родич священника Григорія! Певно, священник уже зазделегідь повідомив його про ціль мого походу.

І зараз велів князь копати землю, щоб відшукати водопроводи та перетяти їх.

Вкоротці дружинники докопалися до водопроводів і відтягли корсунянам доплив води. Гірко стало корсунянам без води. Вони ще держалися кілька днів, а там і вислали посольство до князя Володимира.

— Піддаємося, пощади нас! — переказали посли.

1 ввійшов князь Володимир із дружиною в город та зараз таки післав посла в Царгород до грецьких

царів.

— Це"і ват славний город узяв я! Чую, що маєте сестру, ще дівчину. Дайте її мені за жінку. Коли ж не віддасте її за мене, то піду й візьму ваш Царгород, так, як узяв Корсунь.

І стривожилися царі Василь і Константин та дуже зажурилися.

— Лихо буде! — сказали. — Цей київський варяг, син славного Завойовника, готовий справді виконати свою погрозу.

І по нараді вислали послів до князя Володимира в Корсунь з таким предложениям:

— Не ялося християнам віддавати дівчат за поган. Коли охрестишся, тоді віддамо за тебе сестру нашу. Тоді ти теж і царство небесне осягнеш, і будеш однієї віри з нами. Коли ж не схочеш охреститися, не зможемо віддати сестри нашої за тебе!

На це сказав князь Володимир царським послам:

— Скажіть вашим царям від мене таке: — я охрещуся, бо вже давніше пізнав закон ваш, і сподобалися мені й віра ваша, й богослужба ваша, бо про це говорили мені мужі мої, що їх послав був у Царгород.

Посли негайно поспішили назад у Царгород та переказали царям відповідь князя Володимира. Обидва царі зраділи такою відповіддю.

— Тільки біда, — сказав цар Константан, — з нашою сестрою! Вона не схоче віддаватися за варварського князя, що його досі ще навіть на очі не бачила.

— Мусить погодитися! — відповів цар Василь. — Бо це для добра нашої держави. А що не бачила його, то це пусте — поїде й побачить!

І обидва царі стали намовляти свою сестру, царівну Ганну, щоб згодилася стати жінкою князя Володимира.

Царівна Ганна довго-довго опиралася тому предложению братів, однак укінці таки послухала й піддалася їх намовам.

Тоді царі переказали князеві Володимирові:

— Охрестися вперше, а тоді пішлемо до тебе нашу сестру!

Але князь Володимир боявся, що грецькі царі можуть потім не додержати умови, бо знав добре хитрість грецьку, й тому переказав:

— Пришліть священників з сестрою, хай охрестять мене, а потім повінчають нас!

Побачили царі, що князь Володимир рішучий, і стали говорити царівні Ганні:

— Нема ради, сестро, мусиш їхати в Корсунь! А вона вдарила в плач:

— Не хочу, не поїду, це якась дика країна, десь на краю світа.

— Як не поїдеш, — сказав їй на це цар Василь, — то стягнеш на нас велике нещастя. Князь Володимир приїде і здобуде Царгород, тебе візьме силою вже не як на жінку, але на рабиню.

А цар Константин додав:

— Не думай, сестро, що це дика країна. Наші купці їздять туди й оповідають, що це багата и гарна країна, а в їх столиці Києві є вже багато християн, що мають там церкву свою та священників.

А цар Василь став Ганні предкладати:

— І заслугу матимеш, сестро, перед Богом, що причинишся до схрещення такої могутньої держави й такого великого народу та що стільки нових вірних дістане християнська Церква. По вічні віки згадуватимуть тебе з вдякою всі покоління цього великого народу.

— 1 подумай над тим, — докинув цар Константин, що коли київський князь не охреститься в нас, то звернеться до Риму й там охреститься, а це ніяк не вийде нам на користь.

І так вкінці намовили царівну Ганну, що вона згодилася їхати в Корсунь.

Надійшов день від'їзду. Царівна Ганна прощається з братами та з родиною й заливається слізьми.

— Як у полон іду, — каже, — краще б мені тут умерти! І сказав їй на те цар Василь:

— Подумай, сестро, над тим, що тобою Бог наверне руську землю в покаяння, а грецьку землю вирятуєш від лютої війни. Чи ж не бачиш, кілько зла сотворили русичі грекам? А як вони стануть християнами, то будуть під грецьким впливом і будуть нам помагати проти наших ворогів.

1 так ледве заспокоїли її. Царівна Ганна війшла на корабель і тут ще з плачем прощалася з родиною. Разом з царівною їхало духовенство та високі державні достойники.

І поплив корабель до Корсуня.

Корсуняни знали вже, що має приїхати царівна Ганна з духовенством, тож, як тільки здалеку побачили, що наближається корабель із царським стягом, юрбою подалися до пристані, щоб повітати її.

І як царівна вийшла з корабля в супроводі світських достойників і духовенства, привітали її голосними радісними окликами:

— Слава, слава царівні Ганні!

Князь Володимир не міг вийти на стрічу своїй судженій, бо саме тоді занедужав на очі так, що зовсім не бачив. Вислав за себе дядька Добриню з почотом, і цей виправдував князя перед царівною.

— Князь Володимир вельми жаліє, що не може сам вийти привітати тебе, достойна царівно, бо зовсім не бачить на очі. Занедужав тут уже в Корсуні, —говорив Добриня, який знав грецьку мову.

А царівна відповіла на те:

— Перекажіть князеві від мене: "Коли бажаєш позбутися недуги очей, то мерщій охрестися! Коли ж не охрестишся — не позбудешся вже її ніяк".

Серед радісних окликів провів нарід царівну аж у палату, призначену для неї. Палата царівни стояла при агорі, за церквою святого Василія, що стояла посередині агори. Палата князя Володимира стояла теж побіч тієї церкви.

Коли Добриня переказав князеві Володимирові те, що сказала царівна Ганна про його недугу очей, закликав князь:

— Коли воно справдиться — то дійсно великий є Бог християн!

1 покликав до себе корсунського єпископа та заявив йому:

— Хочу, щоб ти охрестив мене!

— Спасенна твоя постанова, великий княже, але знай, що не можу охрестити тебе, поки не впевнюся, що ти знаєш добре основи християнської віри.

Князь Володимир відповів йому на те:

— Малим хлопцем слухав я наук про християнського Бога, які давала мені й моїм братам моя бабуня, княгиня Ольга, що охрестилася в Цар городі. Правда, я тоді був дуже малий і мало розумів із того, що говорила мені бабуня, а потім і те, що зрозумів, затерлося в моїй пам'яті. Але ти знаєш, що в нас у Києві вже доволі християн, і мають вони свою церкву та священників. І священник тієї церкви Григорій, на мою просьбу, подавав мені науки правд християнської віри. Одначе питай мене, то пересвідчися, чи я вже можу охреститися.

І єпископ дав князеві кілька питань, а князь Володимир відповів на них так, що єпископ був вповні вдоволений.

— Можеш уже хреститися, княже! Визначи день, коли хочеш хреститися.

— Приготов усе, отче владико, за тиждень від нині.

— Добре! — відповів єпископ і, розпрощавшись із князем, вийшов з палати.

Ввесь тиждень єпископ заходив щодня до князя та навчав його ще основніше Божого закону.

І надійшов день хрестин князя Володимира. На вістку, що руський князь буде хреститися в церкві святого Василія, зібрався сливе весь Корсунь на агорі перед церквою.

— Бог сприяє нам! — говорив один сивий уже корсу-нянин. — Грозила нам заглада, а тепер поганський князь не тільки хреститься, а ще й жениться з грецькою царівною, то й з ворога стане союзником наших царів.

-А такий союзник придасться нашим царям. Русичі — нарід войовничий і хоробрий. Не страшні будуть тепер нашій державі всі її вороги, — говорив чорнявий муж. — Разом із русичами переможемо усіх ворогів наших.

— Ніякий ворог навіть не зважиться тепер нападати на нашу державу, — сказав перший.

— Кажуть, що сам єпископ хрестити князя, — завважив третій.

— Авжеж, що сам єпископ! Це ж хрестять судженого нашої царівни! — вмішався в розмову начальник відділу війська, що берегло лад на агорі.

А жіноцтво розмовляло про царівну Ганну.

— Я чула, говорила одна жінка, — що царівна плакала дуже, як її царі висилали в Корсунь.

— А котра з нас не плакала, як ішла до шлюбу, —завважила інша.

— Е, то не те, — перебила їй перша. — Вона плакала, що силою її віддають за невідомого їй зовсім варварського князя. Бо таки скажіть самі: не бачила, не знає його, а тут силою в'яжуть її з ним на все життя.

— Ну й що таке? — сказала на це друга. — Чи й у нас, звичайних людей, таке не буває? Батьки виберуть жениха, молода плаче, а потім живе з чоловіком щаслива. А в них, у царів і королів, то сливе завсіди так буває. Тут рішає звичайно добро й потреба держави. І наша царівна буде щаслива з цим князем, бо він і лицарський, і гарний.

— Але все-таки їхати в таку далеку, варварську країну, — говорила дальше перша жінка.

— То й що? Мій чоловік їздить туди часто, —вмішалася якась інша жінка, — й казав, що це дуже гарна та багата країна.

Нараз пронеслися голоси:

— Іде вже князь, іде князь до церкви!

Всі люди звернули туди зір, кудою ішов князь Володимир із почетом. Князя, що не бачив на очі, провадив попід руку Добриня.

— І царівну несуть, і царівну! — почулися оклики. Незабаром показалася лєктика, що її несли чотири отроки з царівниного почету.

Впровадили князя в церкву. Висіла й царівна Ганна з лєктики та увійшла теж туди. За ними ввійшли в церкву різні достойники й їх жінки.

Почався обряд хрещення. З хорів і з крилоса залунав спів. Хрестив князя Володимира корсунсь-кий єпископ з великим почетом духовенства. Коли єпископ поклав руку на голову князя Володимира та став виголошувати приписані слова, закликав князь Володимир втішно:

— Я бачу, я бачу!

— Чудо, чудо! — пронісся церквою шепіт. — Князь прозрів!

А князь Володимир зложив руки на грудях і закликав голосно:

— Тепер пізнав я Бога правдивого!

Люди з княжого почету, що ще були поганами, на вид цього чуда, кликали й собі:

— І ми пізнали правдивого Бога і хочемо також охреститися!

Навіть дядько князя Володимира, Добриня, що ще донедавна був завзятим поганином, заявив прилюдно:

— І я охрещуся!

Князь Володимир радів у душі, що весь його почет і вся дружина стануть добровільно християнами.

По хрещенні став князь Володимир приготовляти все до свого вінчання з царівною Ганною.

Вінчання відбулося ще величавіше, як хрещення князя. Царівна Ганна вже не плакала, не тужила, бо після чуда в церкві бачила в цьому Божу волю й завважила теж, що люди з почету князя Володимира відносяться до неї з великою пошаною та любов'ю.

В часі весільного пиру заявив князь Володимир, що на цьому місці, де корсуняни назносили були землю з його насипу, побудує церкву.

І справді зараз по весіллі запросив до себе кор-сунського єпископа та передав йому гроші на будову церкви, кажучи:

— Коли б цих грошей було замало, то я ще додам!

Раділи корсуняни такою щедротою лицарського князя русичів, який не лише прийняв хрест та споріднився з їхніми царями, але так гарно та дбайливо віднісся до їх города. Тому в дні від'їзду князя Володимира і царівни Ганни сливе ввесь Корсунь подався до пристані, щоб попрощатися.

— Слава, слава щедрому князеві русичів! — гомоніли голоси непроглядної юрби на однім місці.

— Слава непереможному лицареві і великому вой-овникові! — лунали радісні оклики корсунян на іншому місці.

Князь Володимир стояв зо своєю дружиною на гарно прибраному судні і дякував усім приязно рухами рук і голови.

1 рушив кораблем у дорогу до Києва. За блогосло-венням єпископа забрав князь теж і мощі святого Климентія^1 й ученика його Тива та різні церковні посуди й ікони. Все це було призначене на прикрасу

церкви, що її порішив Володимир побудувати в Києві. А Корсунь вернув грецьким царям, як віно за царівну Ганну.

Поїхало з князем і багато корсунських священників, а також Настас, що поміг князеві зайняти Корсунь.

ХРЕЩЕННЯ КИЯН

Друга частина весілля відбулася в Києві. Гей, весілля ж то було, весілля! Київ ще такого весілля не бачив, не затямив. Повних два тижні пирував і веселився весь город із пригородами всіма. Княжі тивуни вивозили на київські майдани та в пригороди: велетенські короваї, м'ясива всякі, різні овочі, солодощі, мед у бочках, пиво в глеках глиняних, — та гостили всіх. їж і пий, що воля й кілько воля! Хто не міг випити з якоїсь причини на майдані, тим завозили їду й напитки до хат. Гудці грали на цитрах, арфах і лірах, а молодь танцювала. Сміхи, співи, забави тривали від ранку допізна в ніч, а то й усю ніч.

Ті, що були з князем у Корсуні, оповідають всяку всячину й про воєнні пригоди, й про хрещення князя Володимира та про чудо в церкві, а всі інші слухають, міркують. І щораз більше таких, що хвалять християнську віру, а щораз менше таких, що боронять стару поганську віру.

А князь із митрополитом, присланим уже з Царго-рода, та з єпископами і духовенством, раду радить: як би то охрестити насамперед усіх поган у Києві.

— Як би то зробити? — питається князь Володимир, —щоб скоро вже не було в Києві ні одного поганина.

І каже князеві митрополит:

— Що в нашій силі, це зробимо! Є в нас священники, що знають слов'янську мову. Вони будуть скликати киян і голосити їм правди християнської віри. В кого будуть уха відчинені й серце готове на прийняття святих слів, той стане в ряди дітей Божих. Хто ж буде глухий на ці науки, — то тому відчинені будуть пекольні ворота.

Але князь Володимир сказав:

— Одначе я хочу, щоб усі мої піддані стали дітьми Божими!

— Будемо молитися про це, — сказав митрополит, —щоб Бог просвітив усіх незрячих духом...

Тут один із єпископів завважив:

-Княже, ти вже християнин, а поганські ідоли, що їх придумав диявол на погубу людського роду, ще стоять біля твого терему.

Князь зірвався з місця й закликав:

— Ах, правда! Я негайно дам приказ знищити їх! На те заявив митрополит:

— Княже, не так зараз! Ми й те дерево, й каміння, що їм поклонявся й іще поклоняється твій нарід, використаємо на закріплення правдивої віри. Знищити їх мусиш, одначе прилюдно, так, щоб увесь нарід бачив це й переконався, що це ніякі не боги, тільки німе, безсильне дерево. Треба цих ідолів звалити й виставити на поругу, а потім знищити вогнем. Тоді всі пізнають, що вони не богам поклонялися, тільки німому дереву й камінню.

— Добре, я зроблю так!

І покликав до себе начальника гриднів Руальфа та наказав йому, щоб на другий день скликав нарід перед горб, що на ньому стоять ідоли.

— А як уже нарід зійдеться, — казав йому князь Володимир, — усіх менших богів звалиш, порубаєш і знищиш вогнем, а Перуна велиш прив'язати коневі до хвоста та гнати коня з ним аж до Дніпра, а при тому бити весь час Перуна киями. А потім відв'язати Перуна й пустити на Дніпрові хвилі.

Вскорі вістка про цей княжий наказ дісталася до поганських жерців. 1 вони вийшли на вулиці Києва та стали кликати:

-Кияни! Ви сидите спокійно по домах ваших, а князь Володимир, що вирікся старих богів наших, страшне діло розпочав! Він велів усіх богів, що їх сам поставив на горбі біля княжого терема, звалити й одних порубати топорами, а інших спалити вогнем. А вже найгірше діло затіяв із нашим найвищим богом Перуном. Грізного й могутнього бога Перуна велить він прів'яза-ти на сором і поругу коневі до хвоста та волочити його так по Києві. Люди, спішіть рятувати Перуна, а то Перун важко покарає вас, кине громами та спалить увесь Київ!

Але кияни здебільша байдуже слухали погрози і заклики поганських жерців. Були й такі, що говорили:

— Наш князь знає, що робить. А зрештою, коли Перун грізний і могутній, то нехай не дасть себе на поругу!

Коли рано биричі кликали нарід на гору з поганськими ідолами, нарід ішов туди з цікавості, а не щоб боронити ідолів.

Як тільки нарід зібрався, Руальф велів рубати топорами богів. І повалилися ідоли додолу, тільки Перун ще стояв.

Потім отроки скинули порубаних ідолів на купу й підпалили. Бухнуло полум'я, й ідоли загоріли ясним полум'ям. А Руальф говорив:

— Бачите, люди, кому ви поклонялися! Це звичайне дерево, що горить, і тільки попіл з нього лишиться. Те саме буде із Перуном, але ми приготовимо для нього щось інше. Отроки, приведіть коня!

Отроки привели коня. Руальф велів прив'язати Перуна коневі до хвоста. Тут надбіг Перунів жрець Боримир:

— Люди, кияни, не дайте насміхатися над нашим богом Перуном, не дайте зневажати його!

Зачув це Руальф і сказав до жерця:

— Жерче, коли твій Перун — бог, то він сам не дасть себе на поругу. Але я тобі кажу, що це звичайне дерево!

І покликав Руальф дванадцять отроків, і сказав їм:

— Ідіть за конем і бийте ідола палицями!

Пустили коня, а кінь, що бажав увільнитися від тяга-ра, гнав від терему Боричевим уїздом. Дванадцять отроків бігло за ним та било Перуна киями. 1 ніхто не пробував боронити його. Тільки гурт старих жінок ішов за Перуном і заводив, як по мерцеві.

— Ой, Перуне, Перуне, не карай нас, ми тому не винні. Перуне, боронися і не дай знущатися так над собою...

А Руальф говорив знову:

— Бачите, кияни! Ви були темні й почитали цього ідола, цей кусень дерева, як бога! А ось ці отроки б'ють його киями, а він не борониться й не карає їх, бо не може. Це колода дерева!

А кінь гнав і гнав, а отроки били й били Перуна з усіх сил киями.

Аж добіг кінь до Дніпра. Тут отроки відв'язали Перуна й пустили його на плесо ріки.

На приказ Руальфа отроки сіли в судно і попливли за Перуном. Як Перун причалював до берега, то відштовхували його веслами, й він плив дальше. Аж холи минув так пороги, залишили його. За порогами викинула його вода на піскову косу на Дніпрі, й тому ще довго потім звали цю косу "Перуновою".

А священник й жерці по майданах і вулицях Києва проповідували слово Боже. Люди збиралися довкола та слухали пильно й уважно. 1 щораз більше розуміли, що їх поганська віра неправдива, а правдива тільки віра в одного Бога, що сотворив увесь світ і тим світом кермує. Вже багато жерців схилювалося до християнства. Про одного молодого жерця знали всі, що він заходить до священника церкви святого Іллі, о.Григорія й там навчається Божого закону.

1 небавом почули його на вулицях Києва, як він проповідував Христову науку.

Це ще більше з'єднювало людей для християнської віри, ще більше закріплювало переконання, що християнська віра одиноко правдива.

— Коли вже жерці пристають до християн і проповідують християнську науку, то видно, що християнський Бог правдивий і могутній! — говорили люди заєдно.

Так пройшов травень, червень, липень. В останій день липня появилися знову биричі на вулицях города та кликали:

— Кияни, князь Володимир голосить: "Завтра вранці приходіть усі на ріку! Хто завтра не прйде туди, чи багатий, чи вбогий, чи прошак він, чи раб — буде мені противний!

А люди допитувалися в биричів, чого мають туди йти, що там буде. І відповідали биричі:

— Князь бажає, щоб увесь його нарід став християнський. Будуть вас християнські священники хрестити водою Дніпровою й надаватимуть вам християнські імена.

Коли люди почули таке, говорили:

— Коли б християнська віра не була добра, не прийняли б її князь і бояри!

І вранці, в середу, дня 1 серпня 988 року, нарід юрбою спішив над ріку. Коли вже велика юрба заповнила Дніпровий беріг, вийшли священники й говорили людям про Тайну Хрещення. Говорили про первород-ний гріх перших людей Адама і Еви, про Ісуса Христа, що зійшов із неба, щоб спасти рід людський від цього гріха, та що святим Хрещенням обмиваємося з цього гріха, Небаром появився й митрополит з єпископами і почетом духовенства, а за ними князь Володимир із княгинею Анною та зо своїм почетом. Князь і княгиня були зодягнені в гарні одяги на візантійський лад.

Почалося насамперед водосвяття. Митрополит з єпископами освячував серед молитов і співів воду в Дніпрі. По водосвяті митрополит промовив до народу:

— Кияни! Оце освятили ми воду Дніпра водою зі святої ріки Йордану. А свята ця ріка тому, що в ній хрестився сам Господь Бог наш, Ісус Христос, і над цією рікою об'явився Бог наш, Ісус Христос, і над цією рікою об'явився Бог у Тройці пресвятій. Своїм хрещенням установив Христос Тайну Хрещення для нас усіх. І ваш князь, що дбає не тільки про ваше тілесне добро, але й про душі ваші, хоче, щоб ви сьогодні очистилися святим Хрещенням від первородного гріха та стали дітьми Божими. Тож входіть у ріку — окремо жінки, окремо чоловіки!

1 входили люди в ріку та стояли в воді, одні по шию, інші по груди, а діти при березі по груди. Маленьких дітей держали матері й батьки на руках. Священники стояли здовж на березі й голосно читали молитви.

Кожний священник надавав одно ім'я всім киянамо, що стоялиж в ріці напроти нього.

Один священник хрестив: "Хрестяться раби божі на ім'я Василь; інші: Петро, Іван... Священники, що хрестили жінок, голосили: "Хрестяться рабині божі на ім'я Марія; інші: Ірина, Олена...

Неслися молитви та співи здовж ріки, а на лицях усіх людей малювалася радість. А на небі сяяло сонце так ясно, так дуже ясно, як рідко. А все небо було чисте, чистісеньке, ні хмариночки на ньому не видко, тільки ясна синява простягалася над Дніпром і над Києвом, городом благословенним. А на землі царила тиша, ніде вітру навіть не чути — тільки спів і молитви

линуть до неба. Здавалося, що все небо й земля радіють, що тільки душ єднається у вірі Христовій. А князь Володимир підніс руки до неба і молився:

— Боже! Ти, що сотворив небо й землю, глянь на нових людей і дай їм, Господи, побачити Тебе, правдивого Бога, як бачили Тебе християнські країни. Закріпи в них віру правдиву й незмінну й мені

поможи на супротивного ворога, щоб, надіючись на Тебе, переміг я його хитрощі та підступи його...

Скінчився обряд хрещення. Люди швидко зодягалися та помалу стали розходитися, вдоволені та щасливі, піднесені на дусі, з надією на нове краще життя.

А митрополит сказав до князя Володимира:

— В цей день, що його сотворив Господь, радіймо і веселімся в ньому. Княже, поки на землі житиме твій нарід, поти буде пам'ятний і радісний день 1 серпня.

І справді від цього великого дня весь Київ мов відродився, помолодів та й почав нове, зовсім нове життя.

І всі хвалили, славили, величали мудрого й розумного князя свого, а співці оспівували по прилюдних місцях хрещення киян і славу князя Володимира, якого звали "Ясним Сонечком".

Так сповнилося пророцтво св. Андрея Первозванного, виголошене колись на київських горах, що "засіяє на цих горах благодать Господня".

І став над Дніпром хрест, який своїми могутніми раменами обняв і з'єднив усі землі русичів хоробрих.

ПОЯСНЕННЯ:

1 Камські болгари — фінське плем'я, що жило над ріками Камою і Волгою. В часах Володимира Великого були вони магометанами.

2Луда — зверхній одяг, подібний до маитилі, який носили варяги поверх зброї.

3Сапоги — повстяні чоботи, різної окраски, найчастіше зеленої і червоної.

4Колодники — воєнні бранці, яких заковували звичайно в деревляні колоди або диби. Теліга — віз на 2 колесах.

6Гридниця — кімната в княжому теремі, де пробували гридні — це є вояки, що становили княжу прибічну сторожу.

7Отрок — паж, хлопець до двірських послуг.

8Тяжа — судова справа; тяжебні — люди, що позивалися в суді.

9Видоки — свідки судові, що бачили навіч злочин.

10Послухи — свідки, які тільки чули про якусь справу.

пБохмичі — магометани; Бохмет — так називали Магомета після староруської вимови.

12Лапотники — люди, що ходять у личаках або лаптях.

131дол — дерев'яна або кам'яна статуя поганського божка.

14Магомет — основних Ісламу /турецької віри/. Жив у роках 570-652 по Христі. Був родом із міста Мекки в Арабії. Як купець, зазнайомився з різними вірами, а передусім з християнською та жидівською, запозичивши багато иаук з цих двох вір, придумав нову віру, яка від нього зветься — магометанською вірою. Проповідував свою науку спершу в Мецці, а що тут найшов багато противників, то мусив у році 622 утікати з Мекки до Медіни, де найшов багато приклонників для своєї науки, і з ними здобув Мекку, а відтак усю Арабію. Його наслідники —

каліфи — поширили іслам на цілім Сході. Одним з найславніших каліфів був Гарун-аль-Рашід з Багдаду.

Равві /єврейське слово/ — учитель, що навчає правд з Письма Святого.

16Кіновар— рід червоної краски, уживаної в середних віках до малюнків на пергамінах; цю краску звемо тепер — цинобер.

17Солунь— грецька пристань на північно-західному побе-режі Егейського моря /Салоніки або Тесалоніки/. В Солуні жило багато слов'ян, і святі Кирило та Методій уже змалечку знали слов'янську мову, бо, видно, мусили бути споріднені з якимось слов'янським родом у тому місті. Здається, що їх мати була слов'янкою.

Св. Кирило і Методій — два брати, з роду греки, що походили з Солуня і народилися около 820 року по Христу. Проповідували вони християнську віру хозарам, болгарам, а відтак у Велико-Моравській державі князя Коцела. Проти них виступило німецьке духовенство, й вони подалися в Рим, щоби виправдатися перед папою. Тодішній папа Андріян II одобрив слов'янське богослужения та висвятив обох цих братів на єпископів.

Святий Кирило, що був слабого здоров'я, лишився в Римі й тут помер 869 року, а його брат святий Методій працював дальше на Моравії. В році 879 вибрався він вдруге до Риму для оправдання. Обидва брати придумали перше слов'янське письмо, яке донині зветься кирилицею, та переклали на слов'янську мову Євангеліє і Псалтир.

1'Моравія — країна в сточищі ріки Морави. До X століття належала вона до Велико-Моравського князівства, а по його розвалі — до чеського королівства, аж до часу битви під Білою Горою в 1520 році. Від 1526 до 1918 року до Австрії, а від 1918 року до Чехословаччини. Столицею Моравії є місто Верно /Брно/.

^Кормитель — високий урядовець, що займався вихованням княжих синів.

'У І

Церква св. Софії — найкраща і найбільша церква в давньому Царгороді, збудована візантійським цісарем Юстиніяном, а в році 1453, по здобуттю Царгорода турками, перемінена на мечеть, яка досі існує в Константинополі. На її зразок побудував князь Ярослав Мудрий таку саму церкву в Києві.

2Крилос — підвищене місце в церкві, призначене для духовних.

Патріарх — найстарший єпископ у грецькій Церкві. 24Перун — слов'янський бог громів, найстарший бог киян. ^Стриборг — бог вітру у слов'ян. ^Морена — богиня смерті та зими.

27Корсунь /по грецьки Херсонес/ — грецька колонія на Кримі, що була важним осередком у взаєминах з Україною. Сварог — слов'янський бог огню. М Агора /грецьке слово/ — ринок.

Мощі — останки померших святих угодників /їх кості, шати тощо/.

Зі

Св. Климентій — римський папа, третій папа по св. Петрі. Помер мученичою смертю в Корсуні. Його мощі і його ученика Тива перевіз був князь Володимир у Київ і зложив у Десятинній церкві, яку побудував.

32Тивун — княжий слуга, що з доручення князя сповняв деякі державні чинності, як, приміром, виконував князі присуди.

Бирич— княжий посланець, що оповіщував княжі розпорядки і прикази, збирав податки.